

УДК 316.3

А. А. Мельниченко
кандидат філософських наук, доцент,
декан факультету соціології і права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Є. В. Дергачов
аспірант кафедри теорії та практики управління
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

РОЛЬ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ СУСПІЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПЕДАГОГІЧНА РЕФЛЕКСІЯ

Сучасні глобальні та локальні виклики функціонуванню й розвитку традиційних соціальних інститутів вкотре спонукають суспільствознавців шукати та науково обґрунтовувати шляхи забезпечення гуманістично-орієнтованого соціального поступу. Серед важливих соціальних інститутів, які здатні в довго- й середньостроковій перспективі забезпечувати баланс суспільних інтересів, є інститут права. Проте жодна, навіть найдосконаліша, соціально-правова система не в змозі запобігти суспільним кризам, якщо поряд із модернізацією суспільного буття не буде сформована адекватна йому гуманістично-орієнтована правова свідомість суспільства. Варто погодитися з литовськими вченими В. Слапкаускасом і Й. Біеляускайте в тому, що «правова свідомість стає надзвичайно важливою тоді, коли суспільство починає реформи, радикально змінює за змістом і формою систему цінностей суспільного життя» [1, с. 149].

Принагідно нагадаємо, що під правовою свідомістю зазвичай розуміють одну з форм суспільної свідомості, тобто таке складне системне утворення, яке є сукупністю знань, переконань, уявлень, оцінок і відчуттів, у яких відображається ставлення людей до чинного права та наявної правової системи. Очевидно, що зміст і рівень розвитку правової свідомості суспільства значною мірою залежать від чинної системи освіти й виховання. У сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні значно зростає роль правової освіти в режимі всезагальності, без чого якісний (читай – сталий) розвиток держави й суспільства є неможливим. Ураховуючи той факт, що правова свідомість містить у собі правову психологію та правову ідеологію, вона в кінцевому підсумку визначає правову культуру тієї чи іншої спільноти або індивіда. На підтвердження цього наведемо слова П. Кокорева, що «актуальним питанням сьогодення в галузі освіти є всляке сприяння інноваційному розвитку, в тому числі й у питаннях правової культури, за допомогою створення широкого соціального середовища, що дає змогу сформувати правильну правову свідомість і, відповідно, правильну поведінку» [2, с. 214]. Отже, головною проблемою дослідження є недостатність філософсько-педагогічних напрацювань щодо шляхів формування правової свідомості засобами освіти в сучасних трансформаційних умовах.

Метою теоретичної розвідки є обґрунтування ролі правової освіти у формуванні гуманістично-орієнтованої правової свідомості.

У дослідженні ми будемо використовувати поняття «правова освіта» в широкому його розумінні, яке поглинає поняття «правове виховання». Дозволимо не диференціювати вказані поняття ще й тому, що в перекладі англійською мовою вони обидва вживаються як «legal education» і зазвичай в англійських публікаціях не відокремлюються.

Необхідність і важливість правової освіти спричинили підвищену увагу до неї з боку вітчизняних науковців. Проблеми, пов'язані з різними правовим вихованням і правовим навчанням, розкривають у працях Б. Андрушишин, Й. Горінецький, А. Гуз, Г. Клімова, І. Коваленко, О. Копієвська, В. Лемак, В. Туряниця, Ю. Шемшученко, Т. Ярошевська та інші. Значний інтерес проблеми правової освіти в контексті формування правової свідомості приділя-

ли російські дослідники: Є. Щуров, І. Кригіна, П. Баранов, М. Зирянов, Т. Почтар, М. Усімова, П. Самігін та інші.

Ураховуючи те, що одним із розповсюджених тлумачень права в контексті марксистського підходу є його репрезентація як «матеріально зумовленої і зведеної до закону волі панівного класу», ми переконані, що в сучасних реаліях свого функціонування інституту права іманентні всі характеристики та ознаки, які й мають бути притаманні йому в класовому капіталістичному суспільстві. Відтак постає закономірне питання: чи є перспектива формування такої правової свідомості, яка б на рівні праворозумності (на відміну від праворозсудковості) забезпечувала адекватне відображення суспільного буття? Звичайно, імперативом цього є формування відповідного типу суспільно-економічної формації, за якої суспільне буття не просто стихійно відображується в суспільній свідомості, а суспільна свідомість відображує суспільне буття у формі науково-обґрунтованих рішень і прогнозів, отже, перевизначає напрям усього історичного процесу. В іншому випадку, коли суспільство ще не розвинулося до такого рівня, залишається покладати всі сподівання на такий суспільний інститут, як інститут освіти. Саме актуалізація гуманістичного потенціалу освіти є важливим фактором трансформації суспільної свідомості. Проте й тут важливо вслід за М. Зиряновим розуміти, що «проблема правового виховання варто розглядати виключно з матеріалістичних позицій. Правосвідомість усіх людей так чи інакше детермінована їхнім матеріальним добробутом, належністю до того чи іншого класу» [3, с. 50].

При цьому не варто забувати й про теоретичні досягнення правової герменевтики, які, безсумнівно, повинні враховуватися під час філософського осмислення засобів формування правової свідомості. Так, на переконання Н. Сатохіної, «герменевтичне переосмислення природи здійснення права висвітлює епістемічні, технічні та фронетичні сенси правової освіти й у такий спосіб відкриває шляхи подолання радикального розриву між теоретичним і практичним вимірами нашого існування, розриву, який спричинив не тільки сучасну кризу юридичної освіти, а й кризу західної людини загалом» [4, с. 148].

Про необхідність правової освіти свідчить низка проблем, які існують в Україні, серед них – серйозні зміни в системі духовних цінностей унаслідок поширення перетворених форм практичного та духовного буття людини. Відбувається стрімке розповсюдження різноманітних метаморфоз правової свідомості, зокрема розвиток правового нігілізму, правового інфантілізму тощо.

Тому сприяння розвитку системи освіти, в тому числі правової, є однією з пріоритетних функцій сучасного соціуму, реалізація якої повинна бути належним чином забезпечена як змістовно, так і організаційно. Ідеться насамперед не про традиційну підготовку фахівців з юридичною освітою, а про правову освіту як складник загального процесу соціалізації особистості, яка за таких умов має здійснюватися саме у своїх концентрованих формах – освіті й вихованні. У сучасних філософських і педагогічних теоріях виділяється й такий вид соціалізації, як правова соціалізація. Так, О. Попандупуло, досліджуючи проблеми правової

соціалізації особистості, вважає, що «в суспільстві, яке модернізується, правова соціалізація повинна виступати як відкрита система, що чинить адаптивний вплив на людину й суспільні групи, за допомогою механізмів виховної та навчальної діяльності, в яку включені інститути громадянського суспільства» [5, с. 96–97].

Науковий дискурс щодо проблеми формування правової свідомості засобами освіти, на наше глибоке переконання, має міждисциплінарний характер. Разом із тим її фундаментальність вимагає передусім філософської рефлексії. Тому цю проблему варто досліджувати як із позицій філософії права, так і з позицій філософії освіти. Якщо філософія права, за Гегелем, є єдиною справжньою наукою про право, то філософія освіти є тим теоретичним полем, на якому можна найбільш плідно вирішувати питання визначення сучасних імперативів освітньої політики. Так, аналізуючи працю Абрахама Еделя «Інтерпретація освіти. Наука, ідеологія, цінності», відомий російський філософ В. Розін указує на зв'язок філософії освіти з політикою. Філософський аналіз освіти повинен включати в себе аналіз місця освіти в суспільстві, можливостей її розвитку, внутрішніх цілей, розуміння нормативного характеру освітньої політики й повнішого співвіднесення цієї політики з нормативною базою, тобто визначення бази ціннісних суджень і застосування бази у світлі засобів і технік навчання в цей момент. Філософія освіти, за ідеєю А. Еделя, повинна допомогти в проясненні основних ідей і цінностей освіти, для цього філософія повинна залучити до аналізу освіти матеріали й методи інших наук, наприклад антропології, психології, соціології тощо [6, с. 78].

Для більш усебічного осягнення досліджуваної проблеми коротко нагадаємо особливості правового регулювання правової освіти. В Україні систему суспільних відносин, пов'язаних із правовою освітою, регулює значна кількість нормативно-правових актів. Зокрема, стаття 3 Основного Закону держави – Конституції України – містить положення, відповідно до якого людина визнається найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [6]. Не менш важливою в контексті досліджуваної проблеми є стаття 21 Конституції, в якій можна простежити збіг її головної ідеї з державно-правовими уявленнями представників французького Просвітництва. Зокрема, в ній йдеться про те, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. Водночас стаття 53 Конституції закріплює право кожного на освіту [7]. Аналіз значених норм Конституції України дає підстави зробити висновок, що вищевказані статті регулюють також і питання правової освіти, яка є обов'язковим складником освіти загалом.

Крім Основного Закону держави, питання функціонування й розвитку освіти, в тому числі правової, здійснюють Закони України: «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», «Про позашкільну освіту» – Національна доктрина розвитку освіти й інші закони та підзаконні нормативно-правові акти. Ці правові акти визначають основу виховання й навчання дітей і молоді, а головною метою освіти визначають забезпечення всебічного розвитку людини як особистості та найвищої соціальної цінності, виховання високих моральних якостей громадян, здатних до свідомого суспільного вибору [8].

Що стосується безпосередньо правової освіти, то питання функціонування й розвитку такої освіти сьогодні регулює Національна програма правової освіти населення, затверджена Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року (далі – Програма). Ця Програма передбачає, що становлення України як демократичної, правової держави, формування засад громадянського суспільства зумовлюють необхідність підвищення рівня правової культури населення [9]. Як відомо, відповідно до теорії права та філософсько-правової традиції, адекватно сформована право-

ва свідомість є основним і фундаментальним складником правової культури. Кроки для підвищення рівня правової культури населення з необхідністю передбачають формування правової свідомості суспільства.

Метою Програми є вирішення на державному рівні питання подальшого розвитку правосвідомості населення, подолання правового нігілізму (одна з найбільш розповсюджених метаморфоз правової свідомості українського суспільства), задоволення потреб громадян в одержанні знань про право, що може бути забезпечено насамперед удосконаленням правової освіти населення [9]. Адже саме держава може створити такі умови правового виховання суспільства, які дадуть можливість громадянину отримати необхідні правові знання та ознайомитись із навичками в їх застосуванні.

Основними завданнями Програми у сфері підвищення загального рівня правової культури й удосконалення системи правової освіти населення визначено такі:

- 1) підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської і студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін і журналістів, які висвітлюють правову тематику;
- 2) створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи й обов'язки;
- 3) широке інформування населення про правову політику держави та законодавство;
- 4) забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації;
- 5) удосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері [9].

Варто зазначити, що таке декларування завдань у сфері правової освіти є досить ґрунтовним, сучасним і прогресивним, оскільки в епоху становлення інформаційного суспільства та суспільства знань українська держава повинна бути освіченою громадянином, починаючи від знання основоположних прав людини й закінчуючи розумінням порядку функціонування державного механізму. Більше того, варто погодитися з думкою, що «в сучасних умовах правова освіта й виховання молоді має стати найважливішим чинником розвитку особистості, вирішення соціальної проблеми подолання правового нігілізму, становлення громадянського суспільства, демократичної правової держави (громадяни якої зможуть жити в соціально-правовій згоді один з одним і з державою)» [10, с. 297].

Про необхідність правової освіти йдеться й у Законі України «Про загальну середню освіту», стаття 5 якого визначає завдання загальної середньої освіти, серед яких варто звернути увагу на таке: виховання в учнів (вихованців) поваги до Конституції України, державних символів України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії, свідомого ставлення до обов'язків людини та громадянина [11]. Звичайно, неможливо щось поважати й неухильного чогось дотримуватись, нічого не знаючи про його існування. Тому в такий спосіб законодавець ще раз акцентував увагу на важливості та значущості правової освіти.

Беручи до уваги той факт, що міжнародні акти й договори, ратифіковані Верховною Радою України, мають пріоритет над національним законодавством держави, варто зробити наголос на міжнародній регламентації ролі правової освіти. Визнаючи особливу роль виховання громадян у дусі демократії, Рада Європи прийняла Декларацію і програму виховання громадян у дусі демократії, заснованого на усвідомленні ними своїх прав та обов'язків [12]. Вітчизняна програма фактично повторює деякі положення зазначеної Декларації. Це стосується того, що таке виховання (по суті, правова освіта) має здійснюватися всебічно: в родині, в навчальних закладах, через засоби масової інформації, органи державної влади та місцевого самоврядування.

Організаційні форми забезпечення правової освіти в контексті формування правової свідомості суспільства мо-

жуть бути різноманітними, починаючи з органічного поєднання правової освіти із загальною середньою і професійною освітою, поширення інформації щодо процесів у правовій сфері, участі професійних юристів і їхніх об'єднань у розповсюдженні правових знань і закінчуючи медійними та дослідницькими проектами. Так, І. Рябко й О. Лукашева в роботі «Правова свідомість і правове виховання мас» виділяють кілька напрямів цієї діяльності: 1) юридичну освіту в країні; 2) правову підготовку працівників державного і громадського апаратів; 3) форми правового виховання молоді; 4) форми правової просвіти мас [13].

Варто зазначити, що однією з найбільш важливих форм правової освіти в сучасному суспільстві є шкільна правова освіта. Прищеплення правових знань у юному віці та формування уявлень про дійсну (а не декларовану) справедливість дають змогу за відносно короткий термін сформувати такий рівень розвитку правової свідомості, якого буде важко досягнути згодом. Тут ми слідуємо за М. Монтенем, який, на відміну від Ж.-Ж. Руссо, закликав не відкладати на потім моральнісне й розумове виховання дитини. Кожна особа, починаючи зі шкільного віку, повинна рухатися до усвідомлення фундаментальної цінності справедливості, правового, демократичного громадянського суспільства. Саме в школі набувають ті навички мислення, які формують особистість і свідомість кожної людини. Своєю чергою, правове мислення передбачає наявність правових потреб та інтересів щодо досягнення певної мети, яка усвідомлюється. Відтак правове мислення сприяє формуванню індивідуальної правової свідомості на початковому етапі та трансформації останньої в подальшому розвитку людини й суспільства. Дослідник Г. Фірсов тлумачить правове мислення як «формування системи понять, правових знань, свідомого ставлення до закону, особистої переконаності щодо доцільності та необхідності співвіднесення своїх дій і поведінки із законом, а також зобов'язання суворо дотримуватися вимог закону» [14, с. 511]. Відтак метою шкільної правової освіти є створення таких умов у процесі навчання, що забезпечували б розвиток особистості, в якій розвинуте правове мислення, сформований достатній рівень правової культури та правової свідомості, що дає їй змогу брати активну й відповідальну участь у розбудові громадянського суспільства, правової держави в Україні.

Формування вітчизняної системи правової освіти почалося ще з часів Радянського Союзу й часто було пов'язане з ухваленням окремих законодавчих актів на кшталт Конституції СРСР 1924, 1936 та 1977 років. Із моменту отримання Україною державної незалежності та визнання її у світі поступово змінювалася й концепція правової освіти. Остаточна інституціоналізація правової освіти була пов'язана з ухваленням уже згадуваної Національної програми правової освіти населення у 2001 році.

Пропонуємо проаналізувати поняття правової освіти, враховуючи особливості сучасних умов українського суспільства, в яких, як зазначає В. Селіванов, необхідним є переосмислення традиційної для радянської науки державоцентристської правової ідеології (людина для держави), зміна її на людиноцілеспрямовану (державна для людини), інтенсивне розроблення новітніх ідей праворозуміння, сучасних проблем методології й теорії пізнання правової дійсності. Це пов'язано безпосередньо зі складним процесом формування нового гуманітарного світогляду й такого його складника, як сучасна правосвідомість, де елементи вітчизняної правової дійсності мають становити органічну частину демократичної правової культури, яка має змінити правову культуру, «успадковану» від колишнього радянського державного устрою, політичного режиму і правового порядку, спрямованих на захист інтересів держави [15, с. 12]. Виконання зазначеного завдання ускладнюється тим, що сучасна правова свідомість українського суспільства є переважно нестійкою, їй притаманні всілякі метаморфози. У ній, зазначає Г. Тригубенко, мають місце як застарілі стереотипи, так і найновіші віяння й тенденції. Вона складно, суперечливо відображає характер сьогодення, умонастрої та позиції різних верств населення. Найбільш помітною рисою

сучасної правосвідомості є такий соціально-правовий феномен, як правовий нігілізм [16, с. 127], який є девіантною формою суспільної свідомості й деструктивним соціальним явищем. Тому «місією правої освіти має стати викорінення правового нігілізму та підвищення рівня правової культури особистості за рахунок послаблення впливу локальної моральної культури, що відіграє роль провідного соціального регулятора, який протистоїть праву» [17, с. 10].

Правова свідомість суспільства як результат сукупної дії елементів правової освіти не зводиться до сукупності достовірних знань, засвоєних і визнаних індивідами. Відповідно, правова свідомість, крім правових знань, включає систему цінностей, установок і переконань особистості у сфері правового регулювання суспільних відносин. Учені-правознавці (А. Колодій, В. Копейчиков, О. Скакун та ін.) визначають її як систему поглядів, ідей, принципів, теорій, концепцій (правова ідеологія) та правових почуттів, емоцій, оцінок, уявлень і настанов (правова психологія), що ґрунтуються на правових знаннях і виражають ставлення індивіда до чинного, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов'язаної з ним. Правосвідомість, указує професор І. Голосніченко, характеризує соціальну практику як емпіричну діяльність, у процесі якої виражається суб'єктивне ставлення людей до чинного права, уявлення про свої права й обов'язки, про справедливість і несправедливість норм права, про сутність і принципи правової організації суспільства, почуття, настрої, емоції, пов'язані з оцінюванням чинного правового режиму [18, с. 24].

Отже, правова освіта повинна сприяти усвідомленню суспільством цінностей права, прав і свобод людини, формуванню в них умінь оцінювати чинне право з огляду на його відповідність національним і загальнолюдським цінностям.

Звичайно, абсолютизувати вплив тільки інституту освіти на формування правової свідомості ми не намагаємося, адже відомий на пострадянському просторі філософ В. Стьопін указує, що поряд з іншим «для виховання правої свідомості необхідно враховувати три фактори: традиції, сучасні економічні умови розвитку країни й міжнародну ситуацію» [19]. Іншими словами, йдеться про соціокультурні, економічні та політичні чинники формування правової свідомості. Крім того, на думку В. Петрова, який розглядає правове виховання як завершальний процес формування правосвідомості, «вплив правового виховання на правосвідомість особистості зумовлюється особливостями всієї сформованої в неї ціннісно-нормативної системи» [20, с. 162–163].

Підбиваючи підсумки, варто визначити подальші завдання правової освіти як фактора формування і трансформації правової свідомості суспільства, а саме: сприяння особистісному розвитку людини, формування правової компетентності через формування в людини системи правових знань, вироблення умінь і навичок одержувати правову інформацію з різних джерел (нормативно-правових актів, засобів масової інформації тощо), застосовувати знання, набуті в процесі навчання правознавства; розвиток правового та критичного мислення; вироблення навичок самоосвіти, прагнення й уміння постійно поповнювати правові знання та свідомо використовувати їх для того, щоб орієнтуватися в політико-правовому полі життя й діяльності суспільства та держави; формування системи гуманістичних і демократичних правових цінностей суспільства, орієнтирів та ідеалів, у якій пріоритетними є права і свободи людини та їх гарантії, верховенство права; виховання поваги до Конституції, права й законодавства України; формування правового світогляду та громадянської позиції особистості, здатності громадянина до свідомого суспільного вибору.

Формування правової свідомості суспільства на засадах праворозумності є одним із головних завдань на шляху до забезпечення його сталого розвитку. Трансформацію правової свідомості від правороздужковості до праворозумності ми тлумачимо базуючись на кантівському розумінні відмінності між феноменами розсудку та розуму, а саме: «Ми визначили розсудок як здатність давати правила; тут ми відрізняємо розум від розсудку тим, що називаємо розум здатністю давати принципи» [21, с. 288].

Незважаючи на те що нормативна база правової освіти громадян розроблена в Україні на досить прогресивному рівні, в нашій державі ще повною мірою не подолано дефіцит гуманістично-орієнтованих правових знань. Так, важливим і перспективним напрямом розвитку правової науки, який потребує широких досліджень, є інституціоналізація права сталого розвитку як комплексної галузі правових знань. Разом із тим, згідно з ідеєю професора-правника О. Кравчука, для формування високого рівня правової свідомості до системи правової освіти варто імплемувати елементи антикорупційної педагогіки, яка є взагалі нерозробленим напрямом у сучасній педагогіці та юридичній науці. Операціоналізуючи правову свідомість до рівня звичайного розуміння населенням права, відзначимо, що саме від того, як громадяни конкретної держави розуміють право, залежить і рівень дотримання законності в країні, а це, у свою чергу, є показником поступу суспільства до сталого розвитку. В умовах, що склалися сьогодні, вважаємо, що першочерговим завданням для України є спрямування діяльності у сфері правової освіти на підвищення рівня правової свідомості як фактора формування правової культури громадян через поширення правових знань, які б поступово призвели до зростання рівня соціально-правової активності суспільства.

Література

1. Bieliauskaitė J. The Content Of The Education Of Legal Consciousness In A Comprehensive School: Lithuania's Experience / J. Bieliauskaitė, V. Slapkauskas // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – № 197. – P. 148–155.
2. Кокорев П.Б. Образование как основа правовой культуры / П.Б. Кокорев // Роль образования в формировании политической и правовой культуры : сборник научных трудов участников Международной научно-практической конференции. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского университета управления и экономики, 2013. – С. 212–215.
3. Зырянов М.Ю. Социально-философский анализ правового воспитания в современных условиях / М.Ю. Зырянов // *Вестник БГУ*. – 2010. – № 14. – С. 48–50.
4. Сатохина Н.И. Герменевтическое измерение правового образования / Н.И. Солохина // *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія». – 2013. – № 5 (19). – С. 143–149.
5. Попандопуло О.А. Правовая социализация личности в современном российском обществе: социально-философский анализ : дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / О.А. Попандопуло. – Волгоград : Волгоградский государственный университет, 2015. – 150 с.
6. Розин В.М. Философия образования: Этюды-исследования / В.М. Розин. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2007. – 576 с.
7. Конституція України: станом на 1 лютого 2011 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
8. Про освіту : Закон України від 23 травня 1991 р. станом на 23 грудня 2010 р. // *Відомості Верховної Ради УРСР*. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
9. Про Національну програму правової освіти населення : Указ Президента України від 18 жовтня 2001 р. // *Офіційний вісник України*. – 2001. – № 43. – Ст. 1921.
10. Кабакович Г.А. Модель правового образования и воспитания Российской молодежи как способ решения социальной проблемы правового нигилизма / Г.А. Кабакович, Г.Ш. Хамитова // *Вестник Башкирского ун-та*. – 2012. – № 1. – С. 296–297.
11. Про загальну середню освіту : Закон України від 13 травня 1999 р. станом на 6 вересня 2011 р. // *Відомості Верховної Ради України*. – 1999. – № 28. – Ст. 230.
12. Декларація і програма виховання громадян в дусі демократії, заснованою на усвідомленні ними своїх прав та обов'язків : Рада Європи від 7 травня 1999 р. // *Закон & Бізнес*. – 13 листопада 1999.
13. Лукашева Е.А. Правосознание и правовое воспитание масс / Е.А. Лукашева, И.Ф. Рябко. – Ростов-на-Дону, 1969. – 189 с.
14. Firsov G.A. Formation of a legal consciousness in students of vocational educational institutions in the process of the modernization of education / G.A. Firsov // *Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития*. – Том. 8. – 2010. – С. 510–513.
15. Селіванов В. До проблеми розроблення концепції розвитку вітчизняної юридичної наук / В. Селіванов // *Право України*. – 2001. – № 7. – С. 12–14.
16. Тригубенко Г. Боротьба зі злочинністю як засіб подолання правового нігілізму / Г. Тригубенко // *Право України*. – 2002. – № 3. – С. 127–128.
17. Баев В.Г. Воспитательная функция права в структуре правового образования / В.Г. Баев // *Юридическая наука*. – 2011. – № 4. – С. 8–12.
18. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави / І. Голосніченко // *Право України*. – 2005. – № 4. – С. 24–25.
19. Степин В.С. Ценность права и проблемы формирования правового общества в России / В.С. Степин // *Философия права в начале XXI столетия через призму конституционализма и конституционной экономики*. – М., 2010. – С. 16–28.
20. Петров В.Р. Деформация правосознания граждан России. Проблемы теории и практики : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / В.Р. Петров. – Нижний Новгород, 2000. – 222 с.
21. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – М. : Наука, 1999. – 653 с.

Анотація

Мельниченко А. А., Дергачов Є. В. Роль правової освіти у формуванні правової свідомості суспільства: філософсько-педагогічна рефлексія. – Стаття.

У статті розглядаються філософсько-педагогічні аспекти дослідження проблеми формування правової свідомості суспільства. Автори акцентують увагу на ролі правової освіти населення, яка здійснюється головним чином через систему юридичної освіти, освітні проекти засобів масової інформації, діяльність професійних об'єднань правників тощо. Особливу увагу приділено питанням шкільної правової освіти як початкового етапу формування правової свідомості через засвоєння елементарних правових знань. Зроблений короткий огляд правових засад функціонування та розвитку правової освіти населення в Україні, зокрема відзначено на збереженні актуального характеру Національної програми правової освіти населення. Наголошуючи на важливості матеріалістичного підходу в дослідженні, автори вказують на плідність використання методологічного арсеналу філософії освіти під час пошуків теоретичного розв'язання проблеми формування правової свідомості. Розглядаючи право як надбудований елемент соціальної системи, автори наголошують на окремих перспективах впливу правової свідомості на суспільне буття.

Ключові слова: правова свідомість, правова освіта, правова культура, праворозумність, праворозсудковність.

Аннотация

Мельниченко А. А., Дергачев Е. В. Роль правового образования в формировании правового сознания общества: философско-педагогическая рефлексия. – Стаття.

В статье рассматриваются философско-педагогические аспекты исследования проблемы формирования правового сознания общества. Авторы акцентируют внимание на роли правового образования населения, которое осуществляется главным образом через систему юридического образования, образовательные проекты средств массовой информации, деятельность профессиональных объединений юристов и т. д. Особое внимание уделено вопросам школьного правового образования как начального этапа формирования правового сознания через усвоение элементарных правовых знаний. Сделанный краткий обзор правовых основ функционирования и развития правового образования населения в Украине, в частности отмечено сохранение актуального характера Национальной программы правового образования населения. Подчеркивая важность материалистического подхода в своем исследовании, авторы указывают на плодотворности использования методологического арсенала философии образования при поисках теоретического решения проблемы формирования правового сознания. Рассматривая право как надстроенный элемент социальной системы, авторы указывают на перспективы влияния правового сознания на общественное бытие.

Ключевые слова: правовое сознание, правовое образование, правовая культура, праворазумность, праворассудочность.

Summary

Melnichenko A. A., Dergachev E. V. The role of legal education in the formation of the legal consciousness of society: philosophical and pedagogical reflection. – Article.

In the article presents, the philosophical and pedagogical aspects of the problem formation of the legal consciousness of society are examined. The authors focus on the role of the legal education of the population, which is carried out mainly through the system of legal education, educational projects of the media, the activities of professional associations of lawyers, etc. Particular attention is paid to the issues of school legal education as an initial stage in the formation of legal consciousness through the assimilation of elementary legal knowledge.

A brief overview of the legal framework for the functioning and development of legal education of the population in Ukraine was made, in particular, the preservation of the actual nature of the National Program of Legal Education of the Population was noted. Emphasizing the importance of the materialist approach in their research, the authors point to the effective of using the methodological arsenal of the philosophy of education in the search for a theoretical solution to the problem of the formation of legal consciousness. Considering the law as an add-on element of the social system, the authors point to the prospects for the influence of legal consciousness on social being.

Key words: legal consciousness, legal education, legal culture, legal rationality.